

Babenko O. S. Development of legislation of European Union is in the sphere of production, distribution and use of chemical matters.

European integration, and hence the issue of adaptation of national legislation to EU norms, is a priority of the foreign policy of Ukraine. REACH is EU Regulation on chemicals and their safe use. It regulates the registration, evaluation, authorization and restrictions of use of chemical substances. Its adoption is a natural consequence of the continued development of environmental legislation. This experience is very important for Ukraine.

І. П. Дерман

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я В 20-ті — НА ПОЧАТКУ 40-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Ключові слова: Північне Приазов'я, трансформація, традиційна культура, обряди.

Ключевые слова: Северное Приазовье, трансформация, традиционная культура, обряды.

Key words: Northern Priazovye, transformation, traditional culture, rites.

На сьогодні є досить актуальними питання духовного життя українського населення, зокрема, селянства, яке завжди було носієм традиційної народної культури. Особливу увагу слід приділити подіям 20-х — початку 40-х років ХХ століття. Саме в ці роки під впливом політики радянської влади відбулася трансформація традиційної української культури — руйнація церков, підміна традиційних духовних ідеалів новими, колективізація тощо.

Довгий час питання трансформації традиційної культури 20-х — початку 40-х років ХХ століття не було достатньо висвітлене в сучасній українській історіографії. Серед сучасних дослідників даної проблематики можна виділити Я. Мандрика [1], О. Стасюк [2], О. Парфьонову [3], Н. Петрову [4], О. Лукашевича [5], В. Нолла [6] та інших.

Мета статті — дослідити процес трансформації культури населення Північного Приазов'я в 20-ті — на початку 40-х років.

Проводячи антирелігійну пропаганду серед населення, влада розуміла, що релігійність багатьох людей підтримувалась

емоційно насиченими церковними святами та обрядами. Виконання цих обрядів було джерелом для релігійних пережитків, які міцно ввійшли в побут та практично стали помічниками в пропаганді релігії. Побутова релігійність проявлялась в традиційних церковних звичаях, пов'язаних з дозвіллям людини та найважливішими моментами її особистого життя, таких як народження дитини, весілля, похорон [7, с. 67].

Заборонялось здійснювати церковні акти хрещень, шлюбів, похорон, створювались нові обряди, що мали підмінити релігійні. Такими стали: «червоне весілля», «червоний похорон», октябрини (хрестини). Вони були похідними від релігійних обрядів та мали створювати паралельність культур, щоб згодом їх витіснити. Відтепер весілля, що завжди було важливим сімейно-побутовим обрядом та супроводжувалось спеціальним церковним обрядом вінчання, перетворювалося на звичайну цивільну справу.

Важливе атеїстичне значення мала розробка та впровадження громадських обрядів похорон, так як релігійні обряди, пов'язані з похороном та поминанням вмерлих, зберігаються більш усього. Як альтернатива пропонувався громадський погребальний обряд, націлений на усунення з побуту не тільки релігійно-церковного оформлення факту смерті, а й на подолання песимістичних поглядів на життя та надій на загробне існування [7, с. 74]. О. Лукашевич у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що спочатку новим поховальним обрядом користувалися для поховання покійників, які заздалегідь заповідали, щоб їх ховали «по-новому» — без попа. Під час такого похорону покійника несли до хати-читальні, де активісти похвально відзивалися про небіжчика, а потім люди, які збиралися, несли його на кладовище, співаючи комуністичних пісень [5, с. 89].

Але незважаючи на старання більшовиків, нові обряди утверджувалися дуже повільно. Гончаренко Тетяна Петрівна, мешканка села Партизани Приморського району Запорізької області розповідає: «Я не знаю, чи було гоніння, но заперещать заперещали і не ходили не на поминки, не на гробки не ходили... ну, а тайкома ходили. А тоді на зборах партейні ляjali, штрафували. Ну, мами наші ходили, собиралися старушки. І ото собираються там... пом'януть собі, до роботи шоб прийти,

щоб не бачили. А бригадір, який хороший, а який візьме та й розкаже, а председатель тоді ганяє...» [8].

Що стосується хрестин, то тут теж було зроблено чимало перетворень. Так, наприклад, у 1924 році зі сторінок «Правди» залунали заклики замінити хрестини октябринами. Вони супроводжувалися полум'яними промовами про «попівський дурман», ритуальним обранням під червоними прапорами у символічні куми вождів партії та уряду. Розповідаючи про перші октябрини в селі Ново-Василівка Вознесенського району, Мелітопольська окружна газета «Думка» повідомляла: «новонароджену було названо Розою Люксембург, а в куми взято Г. І. Петровського — голову ВУЦВК та Н. К. Крупську» [9, с. 45].

Проаналізувавши відповіді опитаних респондентів на питання: «Чи хрестили дітей?», — більшість, а саме 49,6 % (80), відповіли, що так, хрестили, а 18,1 % (30) — хрестили таємно. В сумі 67,7 % (110) відповіли, що обряд хрещення відбувався. Матвієнко Віра Петрівна, мешканка села Солодководне Розівського району Запорізької області згадує про обряд хрещення: «Дітей хрестить не розрішали, тайно всьоравно хрестили всі. Тайно, оце в якійсь хаті зберуться, батюшка приїде. З Петриківки поїдуть, закажуть на який день, зберуться в якійсь хаті, і покойників печатають, день, наберуть із кладбища землі, і ото він попечатає всіх, землю на кладбище висипе на гробок — счітай, то запечатаний. Дітей хрестять, все так як і було, ну тільки тайно. І шептять не розрішала совєцка власть. Вони казали, що це все не правда, даже судили, садовили в тюрму за це» [10].

З наведених прикладів видно, що сімейні обряди, які передавались з покоління в покоління, недивлячись на заборони і погрози, викорінювались дуже мляво.

Ще однією ланкою боротьби з традиціями було оволодіння таким побутовим явищем, як свята. Релігійні свята, які раніше були визнані державою як неробочі дні, стрімко скорочувались. В побут входили нові свята та обряди, в основі яких були «благородні принципи морального кодексу будівника комунізму», це такі, як річниця Великої Жовтневої соціалістичної революції, Міжнародний жіночий день, Перше Травня, які відігравали важливу роль в боротьбі з побутовою релігійністю [7; с. 71].

Під час колективізації поширилися свята, що пропагували колективну форму господарювання. Причому нерідко подібні свята співпадали зі святами релігійними. Разом з першими колгоспами з'явилися, наприклад, свято урожаю та колективізації, яке відзначалося 14 жовтня (а за церковним календарем саме в цей день відзначалося свято Покрови), «День трактора» (20 червня) тощо.

Статистика відповідей, які дали очевидці, показує, що викорінення релігійних свят та впровадження нових традицій не дуже сприймалось серед населення. Як вже зазначалось вище, хрещення дітей, поминки померлих, незважаючи на заборони, відбувалось.

На питання: «Чи святкували Різдво, Пасху та інші релігійні свята», — 55,2 % відповіли, що святкували, ще 12,5 % — зі страхом, але святкували. Саранська Раїса Іванівна, мешканка села Єлизаветівка Приморського району Запорізької області розповідає: «Постів ми не дотримувались в селі, тому що важко працюємо. Різдвяну кутю ми ставимо на стіл... Моя мама і бабуся завжди дотримувались різдвяних обрядів. На Різдво вони на стіл ставили 12 страв і засвічували свічку... На Пасху люди дотримувались обрядів цього свята, випікали паску, красили крашанки. Ми паску пекли в п'ятницю, в суботу красили крашанки...» [11]. Тут треба звернути увагу саме на слово «завжди», тобто недивлячись на заборони, релігійні обряди виконувались безперервно.

Ще 2,1 % респондентів розповіли, що на Пасху, Різдво робили робочий день, а замість них запроваджувались інші свята. Дахно Ольга Андріївна, мешканка села Андріївка Бердянського району Запорізької області згадує: «...тоді які празники були, радянські, 1 Мая, 7 листопада, день воєнно-морського флоту, 23 лютого. Отмічали всі празники. На празники релігійні устраювали, на Пасху, або перед Паскою, устраювали воскресники...» [12].

Або, наприклад, Жейнов Пилип Васильович, мешканець села Гюнівка Приморського району Запорізької області розповідає про антирелігійну агітацію: «Ну багато людей переставали вірити у Бога, тому що агітація була, пропаганда. Агітували молодеж, Пасха це ж празнік, а вони давали робочий день, і всі старіші ходили на кладбище на Пасху, в робочий день, сіяла,

Пасха ж весной, і вони не розрішали празнувать, а люди празнували. Агітувала сільська рада, а нею вища влада» [13].

Саме тому радянська влада вдалася до заміни дозвілля населення, яке до цього було в більшості своїй релігійним, дозвіллям культурним. Розширилася мережа освітніх установ: хат-читалень, кіно, клубів. У них робітники та селяни могли знайти цікаву розмову, книгу чи розумну розвагу. Ці установи в значній мірі мали сприяти «звільненню широких мас від впливу церкви».

Під час опитування 3,7 % відповіли, що замість віри їй походів до церкви віруючим пропонувались клуби, кіно, вистави, хати-читальні. Онищенко Марфа Савівна, мешканка села Берестове Бердянського району Запорізької області згадує про радянські альтернативи, які пропонувались замість віри: «Ну, тоді занімалася віра в Бога, тоді спектаклі були на селах, дуже молодьож уся, артисти самі ставили, і були, а тоді вже радіо кой-де появилася на улиці, оце цим ми, і ми, помімаєш, ми аж повірили, що Бога нема...» [14].

Мітева Валентина Лазарівна, мешканка села В'ячеславівка Приморського району Запорізької області пригадала: «Чем заменялась? Ну, чем. Были культурно-просветительные учреждения, клубы, дома культуры, кружки драматические в школе начинались с 4-го класса. Мы ставили пьесы все, ездили на экскурсии... в пионерские лагеря — вот это все заменяло религию» [15]. «Ну, це як не розрішали вірувать, ну тоді главне шоб ходили в клуби, хати-читальні, мітинги ті, лекції читали, шоб люди не вірили», — згадує Олійник Лідія Іванівна, мешканка села Кобильне Розівського району Запорізької області [16].

Як вже зазначалося вище, окрім святкування релігійних, відмічались також свята комуністичні. І якщо до початку 1930-х років їх відзначали лише комсомольські ентузіасти, то після колективізації в колгоспах ці дати святкувалися по відпрацьованому сценарію. Як зазначає О. Лукашевич, у селі посправжньому святкували лише 7 листопада та 1 травня. Цьому сприяло й те, що на ці свята колгоспи виділяли продукти та спиртні напої для колгоспників. Проте часто подібні святкування закінчувалась великою п'янкою за колгоспний рахунок, тому через поширеність таких святкувань правилами держав-

ної торгівлі було заборонено продавати спиртне 7–8 листопада, 22 січня, 1–2 травня [5; с. 12–13].

На питання «Чи святкували Ви комуністичні свята до війни?» 92,6 % респондентів відповіли, що «так, відзначали річницю Жовтневої революції, 1 Травня, 8 Березня та день Червоної Армії», причому більша частина додавали до відповіді, що святкували лише тому, що боялися штрафних санкцій на підприємствах.

Мешканка Бердянська Запорізької області Сковпень Олександра Григорівна зазначає: «До війни, конечно, тоже праздновали. Тоже 1 мая, позже — 7 ноября, Октябрьским, как тогда называли, днём праздновали обязательно. Праздники были массовыми очень и на производстве, и дома мы готовились к этим праздникам» [17].

«Обязательно. Октябрьскую революцию, и это самые большие праздники были, до войны я имею в виду. Это 1 мая, коммунистический праздник, Международный женский день, день рабоче-крестьянской Красной Армии 23 февраля, день великой Октябрьской революции обязательно», — згадує Гутнев Аркадій Сергійович, мешканець Бердянська Запорізької області [18].

Проте прагнення влади змусити звичайне населення відмовитись від зовнішніх виявів релігійності, як-то: відвідування церкви, відзначання релігійних свят та сімейних традицій і обрядів (вінчання, хрещення дітей, поминання померлих), незважаючи на всі вжиті ними заходи, не досягли своєї кінцевої мети.

Більшість населення не відмовлялась від релігійної обрядовості: все одно продовжувала хрестити дітей, відзначати релігійні свята, виховувати підростаюче покоління з вірою в Бога. Якщо взяти в цілому, то на питання: «Чи дії влади були ефективні?» — 31,5 % сказали, що все одно вірили в Бога, з яких 21,7 % — «вірили недивлячись ні нащо»; 6,8 % — «переставали вірити, але в душі все одно вірили». Наприклад, Марченко Марія Василівна, мешканка села Берестове Бердянського району Запорізької області зазначила: «Сперва всі в церкву ходили, а в комуні вже не ходили... В душі всі в Бога вірили, а не показували цього, бо заперщали» [19]. Ще 3 % відповіли, що «вірили всі, крім партійних», наприклад, Недобуга Варвара

Яківна, мешканка селища міського типу Куйбишеве Запорізької області зазначила: «Не вірили тільки комуністи, а простий, бідний народ увесь вірив» [20]. Але були й протилежні відповіді, 18 % відповіли, що переставали вірити, ходять до церкви, але зі страху, тому що забороняли.

Також спостерігався конфлікт поколінь — старших людей, як носіїв духовних цінностей, і молодих, які були грамотні і політично агресивні. Все на теж запитання: «Чи були дії влади ефективні» — 6,2 % опитаних відповіли: «Старі не переставали, молоді розчарувались». Наприклад, Канівець Іван Васильович, мешканець села Єлисеївка Приморського району Запорізької області стверджує: «Не вірив я змалку потому, що поки у школу не ходив, заставляли мене Богу молитися, і навколошки ставили, і їсти не давали, щоб молився. А вже, як у школу пішов... одстав я од віри... Ну, власть мене так виховувала, що я не можу вірити... змолоду нас привчали вірити советській власті. Так ми і виховались...» [21]. На питання: «Чи була необхідна церква в 30-ті роки?» — 4,9 % (8) відповіли, що старикам так, молодим ні.

Отже, традиційна культура населення Північного Приазов'я зазнала значну кількість потрясінь. Радянською владою було здійснено спробу створити альтернативні радянські свята: октябрини, «червоне весілля», «червоні похорони» тощо. Але врешті-решт в більшості тотальний тиск держави 20-х — початку 40-х років не міг викоринити традиційну православну церковність серед населення, а особливо серед сільського, де більш всього збереглися духовно-релігійні традиції.

Наприкінці відзначимо, що висвітлені процеси трансформації традиційної культури населення Північного Приазов'я є лише складовою частиною комплексного дослідження з історії духовного життя населення регіону в 20-ті — на початку 40-х років ХХ століття, створення якого наразі триває.

Джерела та література

1. Мандрик Я. І. Політика радянської держави у сфері культури в українському селі (кінець 20-х — 30-ті роки): Автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 / НАН України. Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознав. — Л., 2006. — 33 с.
2. Стасюк О. О. Деформація традиційної культури українців в кінці 20-х — на початку 30-х років ХХ ст.: Автореф. дис... канд. іст.

- наук: 07.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2007. — 20 с.
3. Парфьонова О. І. Традиції в моральній культурі українського народу (друга половина XIX — XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 17.00.01 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. — К., 2004. — 19 с.
  4. Петрова Н. О. Українська традиційна весільна обрядовість Одещини (20–80-ті рр. XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05 / НАН України. Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. — К., 2004. — 20 с.
  5. Лукашевич О. М. Побут та дозвілля сільського населення України (1920–1930 рр.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. — К., 2006. — 16 с.
  6. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства: усна історія української селянської культури 1920–30-х років. — К., 1999. — 559 с.
  7. Муквич Г. А. Утверждение атеизма. — К., 1979. — 143 с.
  8. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Гончаренко Тетяна Петрівна (5.01).
  9. Келембетова В. Утвердження атеїзму в побуті трудящих України. — К.: Наукова думка, 1967. — 164 с.
  10. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Матвієнко Віра Петрівна (4.01).
  11. Архів кафедри історії України Бердянського державного педагогічного університету (БДПУ) (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Саранська Раїса Іванівна (20.01).
  12. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Дахно Ольга Андріївна (4.01).
  13. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Жейнов Пилип Васильович (1.02).
  14. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Онищенко Марфа Савівна (12.01).
  15. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Мітева Валентина Лазарівна (28.01).
  16. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Олійник Лідія Іванівна (24.01).
  17. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2009 р.). Сквпень Олександра Григорівна (2.01).
  18. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2009 р.). Гутнев Аркадій Сергійович (18.01).
  19. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Марченко Марія Василівна (17.01).
  20. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Недобуга Варвара Яківна (30.01).
  21. Архів кафедри історії України БДПУ (історико-етнографічні експедиції 2008 р.). Канівець Іван Васильович (4.01).

Анотації

Дерман И. П. Трансформация традиционной культуры населения Северного Приазовья в 20-е — начале 40-х годов XX века.

Статья посвящена исследованию процессов трансформации традиционной культуры населения Северного Приазовья в 20-е — начале 40-х годов XX века. Проанализированы процессы изменений в семейной обрядности. Исследован механизм уничтожения религиозности населения Северного Приазовья и насаждения советских праздников.

Derman I. P. Transformation of traditional culture of the population of Northern Priazovye in 1920 — early 1940s.

The article is dedicated to the research of transformation processes of traditional culture of the population of Northern Priazovye in 20 — the beginning of 40th years of the XX-th century. Processes of changes in family ceremonialism are analysed. The mechanism of destruction of religiousness of the population of Northern Priazovye and planting of the Soviet holidays is investigated.

К. В. Женгал

ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ ПРОФСПЛОК У ФОРМУВАННІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ОСНОВІ ЇХ СТАТУТНИХ ДОКУМЕНТІВ

Ключові слова: громадянське суспільство, статут, професійні спілки.

Ключевые слова: гражданское общество, статут, профессиональные союзы.

Key words: civil society, statute, trade unions.

Сьогодні в українському суспільстві, в умовах тотального зниження довіри населення до органів державної влади, наявність потужних впливових громадських об'єднань, здатних ефективно відстоювати інтереси працівників — є важливим фактором розвитку цивілізованого суспільства та умовою подолання соціальної напруги серед населення.

Проблема участі профспілок у творенні громадянського суспільства сьогодні стала предметом наукових розробок низки дослідників — політологів, соціологів, членів профспілок тощо. Попри це актуальним залишається аналіз вже отриманого до-